

Prof. dr Dragan Mikerević*

Poresko okruženje kao faktor opstanka, rasta i razvoja preduzeća

„Oporezivanje treba da bude kao čerupanje guske:
što više perja uz što manje gakanja“
Žan Batist Kolber, ministar finansija Luja XIV

Rezime

Da bi preduzeća, prije svega, opstala na tržištu, a potom rasla i razvijala se, jedna od važnih determinanti je poslovni ambijent. Važna komponenta poslovnog ambijenta je i poresko okruženje. Nastojeći ukazati na značaj poreskog okruženja u radu se navode najznačajnije vrste poreza (porez na dohodak, porez na dobit i PDV), ali se detaljnija rasprava usmjerila na filozofiju direktnih poreza.

Pri tome nastojalo se, komparativnom analizom stanja i kretanja stopa poreza i doprinosa u Republici Srpskoj i visoko razvijenim zemljama (Evropskoj uniji, a u okviru nje posebno Njemačke), doći do zaključka da li je poreska politika u Republici Srpskoj konvergirala poreskoj politici zemalja Evropske unije, a posebno Njemačkoj, kao njenom lideru, prije globalne ekonomske krize, u toku i nakon krize.

Ključne riječi: Poreska politika, fiskalna politika, porez na dohodak, porez na dobit, poreska stopa, poreska osnovica, poreski podsticaji, nominalna i efektivna poreska stopa.

UVOD

Prilikom donošenja odluka menadžmenta neophodno je respektovati poslovni ambijent u kojem se one donose. Važna komponenta poslovnog ambijenta je i poresko okruženje. U Bosni i Hercegovini je to posebno bilo značajno na kraju 2005. godine, kada je prestao da važi sistem poreza na promet i kada se prešlo na porez na dodatu vrijednost (PDV).

U skladu s prethodnim, poreski sistem može se shvatiti u dinamičkom smislu, jer jednom utvrđena poreska struktura je važeća u konkretnim uslovima i određenom vremenskom razdoblju. Promjene u okruženju mogu uticati i na prekompoziciju poreskih oblika, pri čemu se jedni porezi uvode, drugi transformišu i prilagođavaju novim okolnostima, dok se treći ukidaju. U savremenim državama postoji poreski pluralizam koji podrazumijeva istovremeno postojanje većeg broja poreskih oblika.

Iako u teoriji javnih finansija ne postoji opšteprihvaćena definicija poreza, pod tim pojmom treba da se podrazumijevaju novčani transferi koji ne znače plaćanje za neku posebnu uslugu i koje administrativne „jedinice javnog prava nameću radi ostvarivanja prihoda svima onima kod kojih postoji činjenica za koju zakon vezuje obavezu plaćanja poreza“. ¹ Poreski sistem zemalja u tranziciji, pa

i naše zemlje, učestalo se mijenja zbog političkih i ekonomskih razloga, a to komplikuje rad finansijske funkcije i računovođa u preduzeću. Međutim, složen poreski sistem imaju i mnoge „tradicionalne“ tržišne privrede. Zbog kompleksnosti sistema oporezivanja u Njemačkoj, recimo, poreski obveznici angažuju poreske savjetnike kako bi se snašli u primjeni preko 30 vrsta različitih poreza na svim nivoima vlasti, koji se zasnivaju na 118 zakona, 418 izuzeća, 185 obrazaca i 96.000 poreskih policajaca. ²

U savremenom poreskom okruženju najznačajnije vrste poreza su:

- porez na dohodak fizičkih lica,
- porez na dobit preduzeća,
- porez na dodatu vrijednost.

Međutim, u teoriji i praksi javnih finansija razlikuju se dvije vrste poreskih prihoda: *direktni i indirektni porezi*. Dok direktni porezi predstavljaju obavezu, tj. izdatak koji direktno pada na teret poreskog obveznika (npr. porez na dohodak, porez na imovinu), indirektni porezi se javljaju prilikom trošenja dohotka (npr. PDV, akcize, carine). Naravno, u najvećem broju razvijenih zemalja doprinosi koji se plaćaju za odgovarajuće usluge pripadaju grupi direktnih poreza, što je slučaj i u njemačkom poreskom sistemu. Naime, učešće direktnih poreza u ukupnim poreskim prihodima u Njemačkoj bio

* Redovni profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci, e-mail: mikerevich@yahoo.com

¹ Brümmerhoff, D: *Javne finansije*, Mate, Zagreb, 2000, str. 222.

² <http://www.economywatch.com/tax/germany/>

je: 47,6% (1995), 49,8% (2000) i 47,3% (2008).³ Upoređujući ovo stanje s kretanjima u zemljama u tranziciji, pa i u našoj zemlji, mogu se konstatovati sasvim suprotne tendencije, jer direktni porezi u ukupnim poreskim prihodima još uvijek su simbolični (u 2009. godini 12,0%).⁴ U zemljama u tranziciji dominantni su indirektni porezi, tj. porez na potrošnju u ukupnim poreskim prihodima.

U nastavku ćemo se baviti samo direktnim porezima i to porezom na dohodak i porezom na dobit jer je Republika Srpska bila jedna od rijetkih koja je u doba recesije umjesto da je relaksirala obaveze privrede ona je povećavala opterećenje privredi. U skladu sa prethodnim, osnovano je pretpostaviti da su na taj način preferirani partikularni interesi i kratkoročni efekti na račun dugoročnih interesa.

1. DIREKTNI POREZI

1.1. Porez na dohodak

U savremenim poreskim sistemima porez na dohodak fizičkih lica je jedan od najsloženijih oblika poreza koji karakteriše: velika izdašnost, bilansna predvidivost te pogodnost za realizaciju brojnih fiskalnih i ekstrasfiskalnih ciljeva oporezivanja. U teoriji postoje tri koncepta oporezivanja dohotka fizičkih lica:⁵

- *cedularni* koncept, koji polazi od toga da svaki prihod fizičkog lica treba da se oporezuje odvojeno, primjenom odgovarajućeg poreza u pravilu sa proporcionalnom stopom;
- *sintetički (globalni)* koncept koji se zasniva na pretpostavci da svi prihodi koje poreski obveznik ostvari treba da se oporezuju sveobuhvatnim porezom čija je stopa, po pravilu, progresivna;
- *mješoviti* koncept se primjenjuje tako što se, u osnovi, cedularni koncept oporezivanja nadovezuje na komplementarni porez na ukupan prihod preko nekog zakonom utvrđenog iznosa. Cedularno oporezivanje vrši se primjenom proporcionalne stope, a na iznos preko zakonom utvrđenog iznosa obično se primjenjuju progresivne poreske stope.

Poreskim zakonima obavezno se definišu sljedeći elementi:

- obveznik poreza,
- poreska stopa,
- poreska osnovica,
- poreska izuzeća (standardni i nestandardni odbici).

Obveznik poreza u sintetičkom konceptu oporezivanja može biti pojedinac, što se primjenjuje u većem broju zemalja, kao i kod

nas, ili porodica. Pri ovakvom sistemu bitan je ukupno ostvareni dohodak po svim osnovama, a ne kako pojedinac njime raspolaže. Fizička lica dejstvu poreskih propisa određene države mogu biti izložena na osnovu državljanstva, rezidentstva i izvora dohotka, pri čemu je rezidentstvo najčešći kriterijum, ali nerijetko se dopunjuje i kriterijumom „izvora dohotka“. Kriterijum državljanstva je sve rjeđi zbog mogućnosti određenog fizičkog lica da posjeduje dvojno državljanstvo.

Poresku osnovicu poreza na dohodak fizičkih lica čini zbir ostvarenih neto prihoda, izuzev zakonskih izuzeća koja su pretežno primanja socijalnog karaktera. Riječ je o prihodima po osnovu ugovora o radu, samostalnih djelatnosti, poljoprivrede i šumarstva, autorskih prava, patenata i tehničkih unapređenja, nepokretnosti, kapitala, kapitalnih dobitaka i slično.

Gotovo sve zemlje u tranziciji, pa i našu zemlju, karakteriše postepena zamjena cedularnog poreza na dohodak sintetičkim porezom na dohodak koji nesumnjivo bolje zadovoljava dugoročne ciljeve jednakosti, neutralnosti, efikasnosti, kao i to da se njime potpunije mogu ostvariti i finansijski (fiskalni) ciljevi države.

Provodeći poreske reforme od 2001. do danas⁶ došlo je do značajnih promjena, gdje se sa modela oporezivanja neto plata prešlo na oporezivanje bruto plata, čime je model oporezivanja u Republici Srpskoj usklađen sa evropskim modelom oporezivanja. Pri tome su progresivne poreske stope zamijenjene nižom proporcionalnom stopom, uvedene su poreske kartice koje omogućavaju umanjeње poreske osnovice za paušalno odmjerene troškove izdržavanja člana porodičnog domaćinstva, kao i za iznos plaćenih kamata na iskorišćeni stambeni kredit. Paušalni iznos neoporezivog godišnjeg dohotka povećan je u 2009. godini na 3.600 KM, da bi sredinom 2010. taj iznos bio smanjen na 3.000 KM. Izmjenama zakona, koje su počele da se primjenjuju početkom februara 2011, institut godišnjeg ličnog poreskog odbitka je ukinut. U toku 2010. godine zbirna stopa poreza i doprinosa bila je oko 34% (nije fiksna jer se mijenja u zavisnosti od visine plate i učešća neoporezivog dohotka u ukupnim bruto primanjima), što je ekvivalentno stopi od oko 51,5% na neto platu.

Od februara 2011. zbirna stopa doprinosa je 33% i stopa poreza 10%. Kako je došlo do ukidanja neoporezivog ličnog odbitka, zbirna stopa je sada fiksna i iznosi 39,7% (što nije prosti zbir stopa doprinosa i poreza, jer doprinosi ne ulaze u oporezivi dohodak), a ekvivalentna stopa na neto platu je 65,8%.⁷ Posljednje promjene u načinu oporezivanja dohotka uticaće na povećanje troškova zarada, što će svakako biti destimulativno za investitore. Povećanjem poreskih obaveza i novom preraspodjelom bruto domaćeg proizvoda

³ Podaci preuzeti iz publikacije Taxation trends in the European Union, sa veb stranice: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2010/2010_full_text_en.pdf

⁴ Izvor: Bilten, broj 56 (za mart 2010) Odjeljenje za makroekonomsku analizu Upravnog odbora Uprave za indirektno/nezavisno oporezivanje - http://www.oma.uino.gov.ba/bilteni/Oma_Bilten_sr_56.pdf

⁵ Prof. dr Božidar Raičević: *Javne finansije*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2005, str. 163.

⁶ „Službeni glasnik Republike Srpske“, 91/06, 128/06, 120/08, 71/10. i 1/11.

⁷ Kod nas je još uvijek uobičajeno ugovaranje plate između zaposlenog i poslodavca u neto iznosu, dok poslodavac tako ugovorenu platu uvećava za porez i doprinose primjenjujući propisane stope. Kada se mijenja stopa poreza i doprinosa, tada i bruto plate prate te promjene, dok plata koja se isplaćuje zaposlenom ostaje ista – u skladu sa ugovorom. Ako je ugovor o radu zaključen s platom u bruto iznosu, tada je iznos troška bruto zarada za poslodavca fiksna, do momenta promjene ugovora o radu. Naime, promjena stopa poreza i doprinosa utiče na „preraspodjelu“ u okviru bruto plate, tako da u slučaju povećanja stopa zaposlenom preostaje manji neto iznos po odbitku poreza i doprinosa i obrnuto. Kao primjer razlike kada se ugovara neto ili bruto plata, uzimajući u obzir najnovije izmjene stopa poreza i doprinosa, pretpostaviće se da je kod jednog poslodavca ugovorena neto plata od 400 KM, a kod drugog ugovor o radu glasi na bruto iznos od 595,16 KM, koji osigurava po „starim stopama“ neto platu od 400 KM. Primjenom novih stopa prvi poslodavac će morati neto platu uvećati za 263,35 KM, koliko iznose porezi i doprinosi po novim stopama, što daje bruto iznos plate od 663,35 KM koji je za 11,5% viši nego je to bilo do primjene novih propisa. Kod drugog poslodavca ugovoreni iznos (bruto) plate ostaje isti, ali će zaposlenom umjesto 400 KM poslije odbitka poreza i doprinosa po „novim stopama“ preostati 358,89 KM, što je umanjeње za 11,1%. Ako se u obračun uzme neto plata od 1.000 KM i bruto od 1.534,90 KM (koji iznos daje po starim stopama neto od 1.000 KM), tada zaposleni koji ima ugovor na bruto iznos dobija novi iznos neto plate od 925,54 KM ili za 8,2% manje, dok poslodavac koji je ugovorio neto platu sa zaposlenim mora izdvojiti u fond plata 1.658,37 KM ili za 8,0% veća novčana sredstva nego je to bio slučaj do stupanja na snagu izmjena zakona.

u korist budžeta i fondova, umanjuju se sredstva koja se mogu iskoristiti u pokretanje novog proizvodnog ciklusa i proces izlaska iz privredne krize.

Poreska stopa. Na dohodak do kraja 2010. godine poreska stopa bila je 8%, da bi se potom povećala na 10%, što je još uvijek ispod prosječne poreske stope u zemljama Evropske unije, gdje je prosjek na nivou od oko 26 procenata.

Poreska osnovica. Kako smo već istakli, dohodak fizičkih lica je zbir oporezivih prihoda ostvarenih u poreskoj godini. Dakle, ovaj dohodak predstavlja razliku između ukupnog prihoda koji je ostvarilo fizičko lice i troškova koje je imalo pri njegovom ostvarenju i očuvanju, što se uklapa u Hejd-Sajmonsovu(H-S) definiciju da je „dohodak... novčana vrijednost neto povećanja sposobnosti pojedinca da troši tokom određenog perioda“.⁸ S tim u vezi, Hejd-Sajmonsonov kriterijum zahtijeva uključivanje svih izvora potencijalnih povećanja

potrošnje, bez obzira na to da li će do potrošnje stvarno doći i bez obzira na oblik u kojem će se ona ostvariti.

Poreska izuzeća. Zakonodavac (država, entitet i dr.) reguliše na koja lična primanja se ne plaća porez. Kako će se zakonodavac opredijeliti, zavisi od mnogih faktora, kao i od uspostavljenih ciljeva ekonomskom politikom zakonodavca. Nije nam namjera da navodimo šta je izuzeto ili može biti izuzeto od oporezivanja, te kakve posljedice mogu izazvati nova (iznenadna) poreska rješenja, ali eklatantan primjer je promjena, recimo, u Republici Srpskoj kada je na kraju 2010. godine brisala oslobođanje od plaćanja poreza na prihode od ulaganja u hartije od vrijednosti. Naime, članom 6. posljednje izmjene Zakona o porezu na dohodak propisano je da se prihodima od kapitala koji se oporezuju smatraju i prihodi od dividendi i udjelu u dobiti. Posljedice ove mjere još uvijek su nepoznate, ali to će u svakom slučaju negativno uticati na obim direktnih stranih investicija u Republiku Srpsku, nivo zapošljavanja i rast bruto domaćeg proizvoda.

Tabela 1: Naplaćeni javni prihodi u periodu 01.01–31.05.2011/2010. godine⁹

	Ostvarenje 01.01- 31.05.2011.	Ostvarenje 01.01- 31.05.2010.	Indeks 2011/ 2010	Ostvarenje 01.05- 31.05.2011.	Ostvarenje 01.05- 31.05.2010.	Indeks maj 2011/ maj 2010
1. UKUPNO DIREKTNI POREZI	180.798.615,00	135.103.091,10	134	34.090.445,61	20.289.139,33	168
1.1. Porez na platu	84.599.452,42	48.738.418,86	174	19.765.460,18	9.341.532,88	212
1.2. Porez na dobit	73.550.769,61	64.267.004,78	114	10.073.744,49	7.118.092,50	142
1.3. Porezi građana (porez na dohodak, porez na imovinu, itd.)	22.648.392,97	22.097.667,46	102	4.251.240,94	3.829.513,95	111
2. UKUPNO DOPRINOSI	512.047.370,85	461.525.328,84	111	111.930.636,60	89.117.496,98	126
2.1. Fond PIO	271.963.169,31	246.548.132,34	110	59.833.857,18	48.470.392,18	123
2.2. Fond zdravstvenog osiguranja	204.351.026,76	186.050.430,81	110	44.023.645,42	35.048.020,59	126
2.3. Fond dječije zaštite	20.825.596,32	18.475.136,34	113	4.659.415,86	3.570.137,36	131
2.4. Zavod za zapošljavanje	13.372.066,48	9.449.859,52	142	3.119.629,14	1.821.498,78	171
2.5. Fond za zapošljavanje lica sa invaliditetom	1.535.511,98	1.001.769,82	153	294.089,01	207.448,07	142
3. UKUPNO OSTALI JAVNIPRIHODI	126.439.571,90	120.842.348,53	105	21.881.775,54	19.539.468,25	112
3.1. Takse i naknade	98.430.692,01	95.135.630,80	103	15.825.471,40	14.687.510,23	108
3.2. Kazne	8.739.789,94	9.024.280,21	97	1.782.056,78	1.698.261,48	105
3.3. Naknade za priređivanje igara na sreću	5.655.872,30	5.397.115,35	105	1.337.155,63	1.108.208,93	121
3.4. Ostali porezi i prihodi	13.613.217,65	11.285.322,17	121	2.937.091,73	2.045.487,61	144
4. ZAOSTALE OBAVEZE PO OSNOVU INDIREKTNIH POREZA	1.773.670,22	4.259.851,71	42	259.515,05	673.204,44	39
Ukupni javni prihodi koji su u nadležnosti PU RS	821.059.227,97	721.730.620,18	114	168.162.372,80	129.619.309,00	130

Prihodi u 2011. godini po osnovu poreza na dohodak ostvareni su sa stopom od 10% od 01.02.2011. godine. Međutim, na ovom mjestu

čini se interesantnim ukazati na uporedni pregled stopa u pojedinim zemljama prethodne Jugoslavije i u dva entiteta.

⁸ Definicija je nazvana po ekonomistima koji su radili u prvoj polovini 20. vijeka, Robertu M. Hejdu i Henriju K. Sajmonsu. (vidjeti: Harvey S. Rosen, Ted Gayer: *Javne finansije*: Ekonomski fakultet Beograd, 2009. godina, str. 414).

⁹ Izvor: www.poreskauprava.org

Tabela 2: Uporedni prikaz stopa poreza na dohodak u Republici Srpskoj i zemljama okruženja¹⁰

	Republika Srpska	Federacija BiH	Srbija	Hrvatska	Crna Gora	Makedonija
Stopa poreza na dohodak	10,0%	10,0%	12,0%	15,0%-45,0%	9,0%	10,0%
Neoporezivi dio dohotka (u KM)	0,00	300,0	110,0	488,0	0,0	223,0

Dakle, ovaj porez je specifičan poreski oblik jer je jedino kod njega prisutno podudaranje poreskog izvora, poreskog objekta i poreske osnovice. Iako je izdašan, posebno u savremenim poreskim sistemima, on izaziva visoke administrativne troškove i na odgovarajući način narušava privatnost poreskih obveznika.

U tom smislu, pored prethodno navedene definicije, najčešće korišćene definicije dohotka su:

Tabela 3

Poreska stopa (%)	Poreski obveznik	
	Pojedinac (u €)	Bračni par (u €)
1	2	3
0	do 8004	do 16.008
14	od 8.005 do 13.469	od 16.009 do 26.938
24	od 13.470 do 52.881	od 26.939 do 105.762
42	od 52.882 do 250.730	od 105.763 do 501.460
45	preko 250.731	preko 501.461

Ova tabela ukazuje na to da je neoporezivi dio dohotka za pojedinca 8.004 €, a za porodice 16.008 €. Za zarade preko 250.731 €, odnosno 501.461 €, ova stopa je 45% u sklopu preduzetih mjera u odgovoru na svjetsku ekonomsku krizu, a radi povećanja agregatne tražnje, Njemačka je snizila donju stopu u poreskoj ljestvici sa 15 na 14 procenata.

Pored ovoga, u njemačkom poreskom sistemu postoje odredbe koje obavezuju pojedince odnosno bračne parove koji u toku godine plate najmanje € 1.340,69 odnosno € 2.681,38 da su obavezni platiti i porez za solidarnost po stopi od 5,5%. Ne treba zanemariti ni činjenicu da u njemačkom poreskom sistemu postoji i crkveni porez koji se, istina, plaća na dobrovoljnoj osnovi sa stopom od 8% do 9% obračunatog poreza na dohodak fizičkih lica.¹³ Pošto je riječ o direktnom porezu, i on ima nekoliko olakšica i oslobađanja.

1.2. Porez na dobit

Porez na dobit pripada grupi direktnih poreza. Predmet oporezivanja ovim porezom je dobit preduzeća kao razlika između prihoda koji se uključuju u oporezivanje i rashoda neophodnih za ostvarivanje oporeskih prihoda. Pri tome treba istaći, da se nerijetko značajnije razlikuju računovodstvena¹⁴ i oporeziva¹⁵ dobit. Razlika je posljedica propisa kojima se uređuje porez na dobit gdje se za osnov koriste prihodi i rashodi utvrđeni u skladu sa propisima kojima je uređena oblast računovodstva, ali je priznavanje prihoda i rashoda u poreskoj prijavi stvar nadležnosti fiskusa (zakonodavca). Često se

“1. Dohodak je pokazatelj ekonomske snage i odnosi se na određenu osobu (subjekt).

2. Dohodak je neto veličina.”¹¹

Posmatrajući apsolutne pokazatelje kretanja prihoda od poreza na dohodak fizičkih lica u Njemačkoj, on bilježi rastući trend, te ovim poreskim oblikom se prikupi oko trećina poreskih prihoda. Pri tome se na oporezivi dohodak primjenjuje poreska progresija, koja je u 2010. godini bila od 0% do 45%, što pokazuje naredna tabela.¹²

prihodi podudaraju sa onim iskazanim u bilansu uspjeha, ali kod rashoda u pravilu postoje razlike i oni su nerijetko manji nego što su iskazani u bilansu uspjeha. Tako se, recimo, u praksi dešava da je poreski obveznik po oficijelnom bilansu u gubitku, a u poreskoj prijavi poreza na dobit iskaže dobit za oporezivanje kao posljedica priznavanja prihoda i rashoda u poreskoj prijavi.

Mada se u starijoj literaturi o javnim finansijama mogu naći argumenti protiv paralelne primjene poreza na dohodak i poreza na dobit, u poreskim sistemima savremenih država oba ta poreska oblika našla su svoju primjenu. Naime, ističe se da primjena poreza na dobit uz postojanje poreza na dohodak nema svog opravdanja, jer vlasnik koji je angažovao svoj kapital u nekom od društava kapitala plaća porez na dohodak. To se odnosi i na dio dobiti ostvaren na osnovu ulaganja svog kapitala u neko od društava kapitala.

U prilog istovremene primjene i poreza na dohodak i poreza na dobit navode se sljedeći argumenti:

- Primjena poreza na dobit omogućuje oporezivanje ne samo dijela dobiti koji je podijeljen vlasnicima kapitala nego i onog dijela koji ostaje za samofinansiranje preduzeća (neraspoređena dobit).
- Primjenom poreza na dobit oporezuje se i dobit koja ne pripada fizičkim licima.
- Dio neto dobitka koji je podijeljen stranim vlasnicima kapitala, a koji je ostvaren u zemlji, mogao bi biti izuzet od oporezivanja, ako ne bi postojala obaveza plaćanja poreza na dobit.

¹⁰ Izvor: Ministarstvo finansija Republike Srpske

¹¹ Brummerhoff, D: *Javne finansije*, Mate, Zagreb 2000. str. 288

¹² <http://www.worldwide-tax.com/germany/germany-tax.asp>, http://www.gesetze-IM-internet.de/estgl_32a.html

¹³ <http://www.howtogermany.com/pages/germantaxes.html>

¹⁴ Računovodstveni dobitak je dobitak ili gubitak za period prije odbitka poreskog rashoda (paragraf 5. MSFI 12 Porez na dobitak).

¹⁵ Oporezivi dobitak (poreski gubitak) je dobitak (gubitak) na period koji su utvrdile poreske vlasti, određen u skladu s propisima prema kojima su porezi na dobitak plativi (nadoknadivi) (paragraf 5. MSFI 12 Porez na dobitak).

- Primjenom poreza na dobit mogu se brže, lakše i uspješnije ostvariti neki od ciljeva poreske politike, tako što će se propisati određena poreska oslobođanja i olakšice za neraspoređeni dio dobiti i tako uticati na raspolaganje ostvarenom dobiti.
- Oporezivanjem dobiti može se realizovati zahtjev za neutralnošću u plaćanju poreza.
- Oporezivanje dobiti može se opravdati i činjenicom da se obveznici plaćanja ovog poreza koriste javnim dobrom. Država omogućava i osigurava privrednu djelatnost kojom se ostvaruje dobit. Zato je preduzetnik dužan da dio dobiti izdvoji i na ime poreza uplati u državni budžet.

Međutim, daleko najrasprostranjenije je mišljenje da je osnovni motiv uvođenja ovog poreskog oblika u poreske sisteme savremenih država, nezavisno od mnogih argumenata kojima se brani takvo opredjeljenje, bio i ostao onaj finansijski.

Danas ne postoji dilema da li oporezovati dobit, već se javlja problem kako to učiniti. Zavisno od izabranog modela oporezivanje, dobiti i učinci oporezivanja primjenom ovog poreskog oblika su različiti. Naime, izbor poreskog oblika kojim se oporezuje dobit može imati znatnog uticaja na samofinansiranje, štednju, organizacioni oblik privređivanja i slično.

U zavisnosti od uređenja odnosa između poreza na dobit preduzeća i poreza na dohodak fizičkih lica, može se govoriti o različitim konceptima oporezivanja dobiti preduzeća. U teoriji i praksi najzastupljenija su dva koncepta oporezivanja dobiti preduzeća:

1. klasičan sistem;
2. sistem poreske integracije (bilo na nivou akcionara ili na nivou preduzeća), koja može biti:
 - potpuna,
 - djelimična.

Elementi sistema poreza na dobit preduzeća su:

- poreski obveznik,
- poreska osnovica,
- poreska stopa,
- poreski podsticaj,
- grupno oporezivanje,
- transferne cijene.

Poreski obveznik. Prilikom određivanja poreskog obveznika teorijski se polazi od dva kriterijuma:

1. oblika preduzeća koja podliježu oporezivanju,
2. rasprostiranja poreske obaveze.

U društvima lica zbog naglašenih personalnih svojstava postoji neograničena odgovornost članova prema obavezama tog društva; dobit se raspodjeljuje saglasno učešću svakog od članova, pripisuje se njegovim drugim prihodima i oporezuje porezom na dohodak građana. Dakle, društva lica su obveznici poreza na dohodak.

Komanditno društvo ima mješovita svojstva, tako da u tim društvima najmanje jedan osnivač ima ulogu ortaka, te za obaveze društva odgovara i svojom ličnom imovinom, dok ostali članovi odgovaraju do visine uloga.

U društvima kapitala u kojima je potisnut lični element pravo na podjelu dobiti, odnosno obaveze snošenja gubitaka, postoji samo do visine uloga. U društvima kapitala koja imaju status pravnog lica ekonomska snaga društva je nezavisna od ekonomske snage njegovih članova, pa se zbog toga oporezuje posebnim porezom – porezom na dobit preduzeća. Praktično, obveznik poreza na dobit preduzeća je društvo kapitala, koje obuhvata:

- akcionarsko društvo;
- društvo sa ograničenom odgovornošću.

Drugi bitan elemenat za definisanje obveznika poreza na dobit preduzeća je rasprostiranje poreske obaveze. Zapravo, riječ je o utvrđivanju dviju odlučujućih činjenica:

- rezidentstva,
- izvora dohotka.

Status rezidenta se može odrediti na osnovu mjesta registracije ili mjesta iz kog se ostvaruje efektivna uprava i kontrola. Najveći broj zemalja članica OECD-a status fiskalnog rezidenta preduzeća određuje alternativnom primjenom oba navedena kriterijuma.

S druge strane, nerezidentom se smatra preduzeće koje nije registrovano i koje nema sjedište efektivne uprave i kontrole na teritoriji određene države, već na toj teritoriji posluje posredstvom stalne poslovne jedinice. Za razliku od rezidentnih obveznika koji plaćaju porez na ukupnu dobit ostvarenu poslovanjem ne samo u toj već i u drugim državama, nerezidentni obveznik plaća porez samo na dobit koju stalna poslovna jedinica ostvari poslovanjem na teritoriji nerezidenta.

Izvor dohotka označava pak teritoriju na kojoj je dobit ostvarena. Danas izvor dobiti predstavlja odlučujuću činjenicu uglavnom u poreskim sistemima zemalja Latinske Amerike.

Poreska osnovica. Dobit je finansijski rezultat poslovanja za poreski period koji se po pravilu podudara s kalendarskom godinom, osim u slučaju likvidacije kada se poreska prijava dostavlja u **određenom** roku od dana završetka postupka likvidacije.

Pošto se porezi određuju u odgovarajućoj razmjeri sa ekonomskom sposobnošću poreskog obveznika, preduzeću se oporezuje njegova ostvarena dobit. Dakle, utvrđivanje ostvarene dobiti ili gubitka u bilansu uspjeha ima dvije namjene. Izvještajni bilans uspjeha potreban je i vlasnicima i upravljačima kao zbir informacija o ostvarenom poslovanju i indikatorima za uticaj na njega. Poreski bilans, kao specijalni bilans, služi za utvrđivanje dobiti ili gubitaka u svrhu oporezivanja.

Oporeziva dobit utvrđuje se poreskim bilansom kome je cilj da izvrši korekcije knjigovodstvene dobiti na osnovu normi utvrđenih zakonom. Poreskim bilansom koriguju se prihodi i rashodi. U okviru prihoda korekcija se najčešće vrši na strani transfernih cijena, što utiče na povećanje poreske osnovice, za razliku između većih tržišnih i transfernih cijena koje su primjenjivane kod priznavanja prihoda. Na rashodnoj strani korekcije su znatno većeg obima:

- utrošeni materijal i vrijednost nabavljene trgovinske robe iskazuju se po prosječnim cijenama;
- pri obračunu amortizacije koristi se princip stabilnosti;
- limitiraju se određeni rashodi – izdaci za humanitarne, kulturne, vjerske, naučne, obrazovne svrhe i članarine.

Postupak izračunavanja poreske obaveze može se prikazati sljedećim algoritmom:

Tabela 4

Prihodi – rashodi =	Računovodstvena dobit / gubitak
	+ stavke povećanja dobiti ili umanjenja gubitka
	- stavke umanjenja dobiti ili povećanja gubitka
	= DOBIT nakon umanjenja ili uvećanja
	- Poreski gubitak/
	= Poreska osnovica x poreska stopa (X%)
	= Poreska obaveza – olakšice i oslobođanja
	= KONAČNA PORESKA OBAVEZA

Poreska stopa. Stope poreza na dobit preduzeća su različite od zemlje do zemlje, čak i unutar zemlje, na subnacionalnom nivou. One su **najčešće** proporcionalne i po pravilu jednoobrazne. Neke zemlje pak primjenjuju progresivne poreske stope, čija visina zavisi od razreda u kome se nalazi utvrđena poreska osnovica. Uvođenje jedinstvene poreske stope za sva društva kapitala, bez obzira na njihovu veličinu i obim poslovanja, ukazuje na želju zakonodavca da

alokativno vodi neutralnu poresku politiku. Visina ovih stopa kreće se u veoma širokom intervalu i prevashodno zavisi od fiskalnih i razvojnih ciljeva zakonodavca.

Primjer 1.

U narednoj tabeli dat je primjer oporezivanja progresivnim stopama koje su diferencirane u osam poreskih razreda.

Tabela 5

OD	DO	PORESKA STOPA (%)	OBRAČUN POREZA
0	50.000	15	0,15 x (prihod preko 0)
50.000	75.000	25	7.500+0,25 x (prihod preko 50.000)
75.000	100.000	34	13.750+0,34 x (prihod preko 75.000)
100.000	335.000	39	22.250 + 0,39 x (prihod preko 100.000)
335.000	10.000.000	34	113.900+0,34 x (prihod preko 335.000)
10.000.000	15.000.000	35	3.400.000+0,35 x (prihod preko 10.000.000)
15.000.000	18.333.333	38	5.150.000+0,38 x (prihod preko 15.000.000)
18.333.333	-	35	6.416.667+0,35 x (prihod preko 18.333.333)

Poreska stopa, tj. procenat od oporezive dobiti koji se mora platiti a primijenjena na svaku dobit u zagradi, naziva se povećana poreska stopa. Na primjer, svaki dodatni evro, dolar, KM oporezive dobiti iznad 50.000 oporezuje se po povećanoj poreskoj stopi od 25% sve dok oporeziva dobit ne dostigne 75.000. Na tom nivou nova povećana poreska stopa je 34%. Prosječna stopa za preduzeće izračunava se tako što se stvarno plaćeni porez podijeli sa oporezivom dobiti. Za mala preduzeća razlika između prosječne i povećane poreske stope može biti veoma bitna. Pošto kompanije nerado plaćaju porez, one će iskoristiti sve olakšice i kredite koje zakon dopušta. U Sjedinjenim Državama je zbog činjenice da neke kompanije zbog poreskih olakšica plaćaju vrlo niske iznose poreza stvoren poseban alternativni minimalni porez kojim se osigurava da oni koji imaju koristi od poreskog zakona plate barem minimalni porez. Ova stopa iznosi 20% i primjenjuje se samo u slučaju kada je alternativni minimalni porez veći od normalno izračunatog poreza preduzeća. Ovdje je prisutna poreska evazija, tj. preduzeća nastoje da im oporeziva dobit ne prijeđe u sljedeću grupu.

Poreski podsticaji. Sistem poreskih olakšica predstavlja veoma bitnu korektivnu komponentu poreskog opterećenja po osnovu određenog poreskog oblika. Naime, moguće je da u postojećem poreskom sistemu, i pored visokih poreskih stopa, zbog veoma razvijenog sistema poreskih olakšica, poreski pritisak po određenom poreskom obliku bude nizak, i obrnuto.

Porez na dobit preduzeća je poreski oblik kojem je u velikoj mjeri namijenjena uloga realizatora brojnih razvojnih ciljeva makroekonomske politike. U tom smislu u mnogim državama je veoma razvijen sistem poreskih podsticaja instrumentima ovog poreskog oblika. Naime, obveznicima se pružaju poreski podsticaji radi stimulisanja privrednog rasta, ublažavanja regionalnih i sektorskih dispariteta u privredi, podsticanja zaposlenosti, poboljšanja ekološke situacije i slično. Pored toga, poreski podsticaji mogu doprinijeti i unapređenju međunarodne konkurencije (stimulacija izvoza).

Postoje dvije grupe podsticaja: oni kojima se utiče na poresku osnovicu i oni kojima se utiče na visinu poreza.

Podsticaji koji umanjuju poresku osnovicu:

- ubrzana amortizacija,
- prenošenje poslovnih gubitaka,
- investiciona ulaganja,
- osnivanje pravnog lica.

Poreski podsticaji koji umanjuju porez:

- u novoosnovanoj poreskoj jedinici,
- po osnovu ulaganja inostranog kapitala,
- po osnovu zapošljavanja.

Među poreskim podsticajima kojima se umanjuje porez najznačajniji su svakako investicioni poreski krediti. U praksi je moguće nekoliko situacija:

- obvezniku koji je ostvario dobit u novoosnovanoj poslovnoj jedinici u nedovoljno razvijenim područjima umanjuje se porez na dobit preduzeća za određeni vremenski period i uz ispunjenje odgovarajućih uslova;
- umanjeno po osnovu ulaganja stranog trajnog kapitala;
- umanjeno koje se daje obvezniku koji na neodređeno vrijeme zaposli nove radnike, uz poštovanje principa stalnosti zapošljavanja i neotpuštanja u određenom vremenskom periodu.

Među podsticajima koji se daju u vidu uticaja na osnovicu za oporezivanje treba da se razlikuju:

- podsticaji koji odlažu poresku obavezu;
- podsticaji koji definitivno umanjuju poresku obavezu.

U okviru prve grupe riječ je o ubrzanoj amortizaciji (obračun amortizacije po višim stopama nego što to redovni postupak amortizacije nalaže), zatim o odlaganju poreske obaveze po osnovu izdvajanja investiciono neoporezive rezerve i konačno po osnovu prenošenja poslovnih gubitaka.

Kada je riječ o definitivnom umanjuju poreske obaveze, u pitanju je investiciono odobravanje, odnosno potpuno ili djelimično poresko oslobađanje za novoosnovana lica, uz ispunjenje određenih, mahom formalnih uslova.

Grupno oporezivanje. Grupu kompanija u smislu poreskog zakonodavstva čine matična kompanija i njene filijale. U zakonodavstvima savremenih država različito su određeni uslovi koji moraju da se ispune da bi se moglo govoriti o pomenutoj grupi.

Grupa kompanija ima pravo da vrši tzv. grupno oporezivanje i poresko konsolidovanje. Ovaj zahtjev za poreskim konsolidovanjem matična kompanija podnosi nadležnom poreskom organu. Pogodnosti poreskog konsolidovanja sastoje se u tome što se grupnim oporezivanjem može ostvariti prebijanje gubitaka između kompanija unutar grupe, čime se umanjuje ukupna oporeziva dobit grupe kompanija. Međutim, u pogledu poreskog konsolidovanja važi princip stalnosti, jer jednom odobreno poresko konsolidovanje treba da se primjenjuje u određenom periodu koji utvrdi zakonodavac.

Transferne cijene. Fenomen transfernih cijena, odnosno cijena nadohvat ruke, uveliko zaokuplja teoriju i praksu. U pitanju su cijene faktora proizvodnje, odnosno sredstava za rad i usluga koje se ostvaruju u transakcijama između povezanih lica.

U finansijskoj teoriji cijenom „nadohvat ruke“ smatra se cijena koja bi se ostvarila na otvorenom tržištu za iste ili slične poslovne transakcije između nepovezanih lica. Postojanje transfernih cijena, cijena među povezanim licima, s poreske tačke gledišta ima za cilj smanjivanje poreskog tereta kod svih povezanih lica. Naravno, cijena van dohvata ruke nije uvedena samo da spriječi neodgovarajuće određivanje cijene sredstava i usluga u transakcijama između povezanih lica i na taj način smanjivanja poreskih obaveza, već i da bi se izbjegao uticaj na transfer tehnologije, korišćenja prava intelektualne svojine, pružanje tehničke pomoći itd. Pri tome, s aspekta poreskog zakonodavstva, ali ne samo njega, povezanim licem se smatra svako lice (preduzeće) koje na posredan ili neposredan način učestvuje u upravljanju, kontroli ili kapitalu drugog preduzeća (lica), odnosno ima značajnijeg udjela na poslovne odluke.

Uticaj poreza na dobit stalno se povećava usljed postojanja poreskih paradoksa koji se ne mogu dovesti u vezu s maksimiziranjem dobit-

ka samih preduzeća. Ovo iz razloga što se često dešava da se dobit dijeli akcionarima putem dividende i na taj način se izlažu dodatnom oporezivanju preko poreza na dohodak, iako postoje načini da se ta sredstva transferišu na drugi način, recimo otkupom akcija, što bi podrazumijevalo manju poresku obavezu. Uz to preduzeća nedovoljno koriste pogodnost koju im pruža sistem obračuna amortizacije, što je nedopustivo, jer se za iznos amortizacije smanjuje poreska osnovica poreza na dobit a time i poreski dug.

Razloge za nedovoljno korišćenje pomenutih pogodnosti treba, ipak, tražiti u činjenici da menadžeri slijede svoj sopstveni interes čije zarade najčešće zavise od dobiti firmi, mada ne treba zaboraviti i da se sami akcionari ponekad ponašaju neracionalno, povodeći se svojim kratkoročnim interesom, često na štetu samog preduzeća.

1.2.1. Nominalna i efektivna stopa poreza na dobit

Porez na dobit vrši uticaj na finansijske izvještaje preduzeća – bilans uspjeha i bilans stanja. Neto dobit, koja predstavlja vezu između ova dva bilansa, zavisi od veličine poreza na dobit. Naime, od bruto dobiti koja se dobija u bilansu uspjeha kao razlika između prihoda i rashoda preduzeća odbija se porez na dobit i dobija se neto dobit, koja se dalje dijeli: u vidu dividende akcionarima, a drugi dio se prenosi na račun neraspoređene dobiti u bilansu stanja, ili u rezerve. Kolika će biti neto dobit i koliko će ona uvećati kapital preduzeća, zavisi prvenstveno od visine poreza na dobit. Visina ovog poreza zavisi od visine oporezive osnovice i poreske stope. Najjednostavniji primjer bi bio kada bi se kao poreska osnovica uzimala bruto dobit iz bilansa uspjeha i na nju primjenjivala propisana poreska stopa. Međutim, u praksi nije tako. Oporeziva dobit se u većoj ili manjoj mjeri razlikuje od bruto dobiti iz bilansa uspjeha i utvrđuje se u poreskom bilansu koji se podnosi poreskoj upravi. Poreska stopa se primjenjuje na ovako dobijenu osnovicu i dobija se iznos poreza. U zavisnosti od broja i veličine izvršenih korekcija, iznos poreza koji se utvrdi u poreskom bilansu može biti neznatno ali i značajno različit od onog iznosa koji bi se dobio prostom primjenom poreske stope na bruto dobit preduzeća.

Primjer 2

U narednom primjeru pretpostavlja se da je knjigovodstvena dobit privrednog društva 100.000 KM, osnovica za oporezivanje u poreskom bilansu 165.000 KM i stopa poreza na dobit prema zakonu 10%. Kako utvrditi efektivnu poresku stopu?

Dobit prije oporezivanja:	100.000,00
Stopa poreza na dobit:	10%
Oporeziva dobit:	165.000,00
Porez na dobit:	$165.000,00 \times 10\% = 16.500,00$

Efektivna stopa poreza na dobit

Efektivna stopa poreza na dobit = rashodi po osnovu poreza na dobit / računovodstveni dobitak prije oporezivanja;

(tekuće poreske obaveze / računovodstveni dobitak prije oporezivanja);

(plaćeni porez / računovodstveni dobitak prije oporezivanja).

Pošto se efektivna poreska stopa preduzeća razlikuje od propisane poreske stope, važno je predvidjeti promjene u efektivnoj poreskoj stopi i na taj način doprinijeti unapređenju ostalih predviđanja (zarada, neto toka gotovine). Pri tome je potrebno analizirati efektivnu poresku stopu preduzeća, trend u ovoj stopi, kao i efektivne stope uporedivih entiteta.

Koristeći podatke iz ovog primjera izračunaćemo efektivnu poresku stopu:

Efektivna poreska stopa: $16.500,00/100.000,00 = 16,50\%$

Ova poreska stopa se od propisane poreske stope razlikuje za 6,50 procentnih poena, odnosno za 65%.

Naime, razlika između propisane i efektivne poreske stope je posljedica stalnih razlika između računovodstvene i oporezive dobiti. Ove razlike nastaju tako što se određene stavke prihoda ili rashoda priznaju po računovodstvenim pravilima ili po poreskim propisima, ali ne i po jednim i drugima. Na primjer, u mnogim zemljama se prihodi od kamate na državne obveznice ne oporezuju, dok se svakako priznaju kao prihod u bilansu uspjeha. Na strani rashoda se, recimo, kazne i penali ne priznaju u poreske svrhe, kao ni izdaci za kulturu, humanitarne svrhe itd. ukoliko prelaze određeni iznos. Poreski krediti su također izvor nastanka stalnih razlika. U slučaju stalnih razlika ne priznaju se odloženi porezi, jer se odnose samo na poresku obavezu perioda u kojoj su nastale. Kada bi postojale samo one, rashodi po osnovu poreza na dobit bili bi jednaki tekućim poreskim obavezama. Ovdje se čini opravdano ukazati na MRS 12 – Porez na dobit u skladu s kojim je potrebno objelodaniti objašnjenje odnosa između rashoda po osnovu poreza na dobitak (prihoda) i računovodstvenog dobitka u jednom (ili oba) od dvaju oblika:

– brojčano usaglašavanje između rashoda po osnovu poreza na dobitak (prihoda) i proizvoda računovodstvenog dobitka i propisane poreske stope:

1. Računovodstveni dobitak	9.000
2. Porez po propisanoj poreskoj stopi od 30%	2.700
3. Poreski učinak rashoda koji se ne mogu odbiti pri utvrđivanju oporezive dobiti (stalne razlike)	700
3.1. Kazne za zagađivanje životne sredine	300
3.2. Donacije u humanitarne svrhe iznad propisanog procenta	400
4. Smanjenje odloženog poreza usljed sniženja poreske stope	(200)
5. Poresko oslobađanje po osnovu poslova u nedovoljno razvijenim područjima	(300)
6. Rashod po osnovu poreza na dobit;	2.900

Tabela 6

	Preduzeće	
	A	B
Poslovni dobitak	2000	2000
Rashodi na ime kamata	0	600
Dobitak prije oporezivanja	2000	1400
Porez na dobitak (40%)	800	560
Neto dobitak	1200	840
Kamate + neto dobitak	1200	1440

Kod preduzeća koja u strukturi izvora finansiranja imaju dugoročnih obaveza neto dobitak je veći za 240 KM. Razlog ovome je u činjenici da se obaveze po osnovu kamata obračunavaju prije nego obaveze po osnovu poreza na dobitak prema državi (fiskusu). S druge strane, akcionari ostvaruju pravo na dividendu tek nakon što se obračuna porez. Na ovaj način država u suštini preuzima dio kamatnih obaveza za korištenje dugoročnih izvora finansiranja. Ukoliko preduzeće stalno ima dugoročne obaveze u izvorima finansiranja, sadašnja vrijednost poreske uštede može se izračunati kao:

– brojčano usaglašavanje između prosječne efektivne poreske stope i važeće poreske stope:

1. Važeća poreska stopa	30%
2. Poreski učinak rashoda koji se ne mogu odbiti pri utvrđivanju oporezive dobiti (stalne razlike)	7,7%
2.1. Kazne za zagađivanje životne sredine	3,3%
2.2. Donacije u humanitarne svrhe iznad propisanog procenta	4,4%
3. Smanjenje odloženog poreza usljed sniženja poreske stope	(2,2%)
4. Poresko oslobađanje po osnovu poslova u nedovoljno razvijenim područjima	(3,3%)
5. Prosječna efektivna poreska stopa	32,2%

(rashod po osnovu poreza na dobit podijeljen sa računovodstvenim dobitkom)

Na osnovu ovih objelodanjivanja postaju jasni razlozi zbog kojih je efektivna poreska stopa odstupala od propisane. Utvrđivanjem razlike između efektivne i zakonske poreske stope u prethodnom obračunskom periodu olakšava se predviđanje rashoda po osnovu poreza na dobit za naredne periode.

1.2.2. Porez na dobit i struktura kapitala

Međuzavisnost poreza na dobit i stuktore kapitala može se sagledati narednim algoritmom.

Ukupan prihod

- Poslovni rashod

= Poslovni dobitak

- Rashodi na ime kamata

= Dobitak prije oporezivanja

- Porez na dobit

= Neto dobitak

Iz navedenog algoritma bilansa uspjeha moglo bi se zaključiti da postojanje određenog stepena zaduženosti ima pozitivan uticaj na visinu neto dobitka.

Primjer 3.

Pretpostavimo dva preduzeća, od kojih se jedno (a) finansira u potpunosti iz sopstvenih izvora, a drugo ima dugoročnu obavezu u visini 5.000 KM uz kamatu stopu 12%.

$SVPU = T \times DO,$

gdje je:

1. SVPU – sadašnja vrijednost poreske uštede;
2. T – stopa poreza na neto dobitak;
3. DO – tržišna vrijednost dugoročnih obaveza.

Na osnovu prethodnog primjera:

$SVPU = 40\% \times 5.000 = 2.000 \text{ KM.}$

Ovo znači da poreska ušteda utiče na rast vrijednosti preduzeća za 2.000 KM. Povećanje vrijednosti je rezultat većeg ukupnog godišnjeg dobitka svih investitora od 240 KM. Sadašnja vrijednost godišnjeg neto novčanog priliva od 240 diskontovanog sa 12% iznosi 2.000.

Ovdje bi se moglo zaključiti da veći iznos obaveza donosi veću poresku uštedu i veću ukupnu vrijednost preduzeća. Međutim, kada se odlučuje o strukturi izvora finansiranja preduzeća, moraju se uzeti u obzir još neki zahtjevi: rentabilnost, struktura imovine, stopa inflacije i zaštita povjerilaca. Pored ovoga, poreska ušteda nije sasvim izvjesna u slučaju smanjenja poslovnog dobitka ili ostvarenja poslovnog gubitka, kada se ona smanjuje ili se potpuno eliminiše njen efekat. Ako preduzeće ode u stečaj ili likvidaciju, sve očekivane buduće poreske uštede nestaju. Ne smije se ni isključiti mogućnost promjene poreskih stopa. Međutim, ovo elaboriranje predstavlja samo jedan od argumenata pomjeranja strukture kapitala ka pozajmljenom.

1.2.3. Porez na dobit i stepen samofinansiranja preduzeća

Treba razlikovati interne i eksterne izvore samofinansiranja. Preduzeće koje posluje u tržišnim uslovima privredivanja stvara samo interne izvore finansiranja: amortizaciju, naplatu glavnice dugoročnih plasmana, dugoročna rezerviranja, akumulirani neto dobitak i efekte revalorizacije koji su nadoknađeni iz ukupnog prihoda.

Kao što je navedeno, jedan od internih izvora samofinansiranja preduzeća je akumulirana dobit, odnosno finansijski rezultat koji je preduzeće ostvarilo u toku godine. Dobitak se utvrđuje kada se od ukupnih prihoda poslovne godine oduzmu svi rashodi, s tim da od tako dobijenog rezultata treba da se oduzme i pripadajući iznos poreza u skladu sa važećim zakonskim propisima. Prema tome, koliko će preduzeće svog bruto rezultata reinvestirati, zavisi od više faktora.

Prvi faktor, koji smanjuje bruto rezultat je porez na dobit, što govori da je uticaj mjera fiskalne politike na proces samofinansiranja preduzeća direktan. Razne poreske olakšice pospješuju izvore samofinansiranja, i obrnuto. Dakle, mjere fiskalne politike direktno utiču na sistem raspodjele dobiti, ali i dohotka, veličinu akumulacije i potrošnju, te na ovaj način stimulišu, odnosno destimulišu proces samofinansiranja. Putem politike i metoda oporezivanja može se neposredno uticati na povećanje sopstvenih izvora i smanjenje učesća pozajmljenih izvora u procesu finansiranja preduzeća. Riječju, pravilnim izborom visine poreske stope i poreske osnovice može se pozitivno uticati, odnosno pospješivati proces samofinansiranja. Isto tako se i načinom naplate poreza može uticati na proces samofinansiranja. Ukoliko preduzeće prilikom planiranja obima proizvodnje i prodaje za predstojeći period predvidi veći obim potrebnih sredstava za plaćanje poreza, ovaj višak predstavlja latentnu rezervu i može se koristiti kao izvor samofinansiranja. Međutim, na interno samofinansiranje preduzeća poreska politika može pored pozitivnog imati i negativno dejstvo, recimo ukoliko dođe do promjene poreske stope ili osnovice navise u toku poslovne godine.

Porez na dobit utiče i na iskazanu stopu rentabilnosti preduzeća, gdje razlikujemo stopu bruto i stopu neto prinosa. Naime, stopa bruto prinosa dobija se iz odnosa zbira bruto dobitka i rashoda kamata, na jednoj, i prosječne imovine, na drugoj strani. Stopa neto prinosa na ukupnu imovinu računa se iz odnosa zbira neto dobitka i rashoda kamata, na jednoj strani i prosječne imovine, na drugoj. S obzirom na to da je u brojniku neto dobitak, koji se dobija kada se

od bruto dobitka oduzme porez na dobit, veličina ovog pokazatelja rentabilnosti zavisi od veličine poreske stope i poreske osnovice, odnosno iznosa poreza na dobit koji se plaća državi.

Dakle, porez koji se plaća, odnosno rashodi po osnovu poreza na dobit, mogu da se dobiju primjenom propisane poreske stope na računovodstveni dobitak.

Kod nas računovodstveni prihodi i rashodi predstavljaju polaznu osnovu pri utvrđivanju oporezivog dobitka, da bi se poslije toga izvršila određena usklađivanja rashoda i prihoda kako bi se uvažile razlike između računovodstvenih i poreskih pravila u njihovom priznavanju.

Korekcija neto dobitka u bilansu uspjeha. U bilansu uspjeha iskazuje se:

- dobitak prije oporezivanja (razliku između prihoda i rashoda iskazivati u bilansu uspjeha),
- porez na dobitak utvrđen u poreskom bilansu,
- neto dobitak = dobitak prije oporezivanja – porez na dobitak.

Neto dobitak u bilansu uspjeha koriguje se na više i na niže a u skladu sa Međunarodnim računovodstvenim standardom 12 – Porez na dobitak. MRS 12 – Porez na dobitak zahtijeva da se kvantificiraju privremene razlike u porezu na dobitak. Ako se u doglednoj budućnosti očekuje da će se porez na dobitak smanjiti, to smanjenje se iskazuje u bilansu stanja na poziciji Odložena poreska sredstva, a u bilansu uspjeha na poziciji Smanjenje poreskih rashoda, što povećava neto dobitak. Obrnuto, ako se u bliskoj budućnosti očekuje povećanje poreza na dobitak, to povećanje u bilansu uspjeha se iskazuje na poziciji poreskih rashoda, a u bilansu stanja na poziciji Odložene poreske obaveze. U bilansu stanja na poziciji neraspoređeni dobitak prenosi se korigovani neto dobitak iz bilansa uspjeha. Taj neraspoređeni dobitak veći je od stvarnog neto dobitka za iznos odloženih poreskih sredstava i manji za iznos odloženih poreskih obaveza.

Saglasno prednjem, u korigovanom neto dobitku eliminisane su privremene razlike u porezu na dobitak koje se kvantificiraju u zemljama koje primjenjuju Međunarodne računovodstvene standarde finansijskog izvještavanja i Međunarodne računovodstvene standarde¹⁶.

Dobici i gubici ostvareni u okviru pozicije kapitala. Preduzeća koja primjenjuju Međunarodne računovodstvene standarde finansijskog izvještavanja i Međunarodne računovodstvene standarde po MSR 1 – Prezentacija finansijskih izvještaja ostvaruju dobitke i gubitke u okviru određenih stavki (pozicija) kapitala. Ovi dobitci i gubici **ne uključuju se ni u bilans uspjeha ni u poreski bilans.**

Prema paragrafima 81 i 82 MRS 1 – Prikazivanje finansijskih izvještaja zahtijeva da se bilansira ukupan rezultat koji obuhvata dobitak ili gubitak utvrđen u bilansu uspjeha i dobitak ili gubitak ostvaren u okviru kapitala.

Saglasno predhodno navedenom, bilans dobitka ili gubitka utvrđenog u okviru kapitala i ukupan dobitak ili gubitak izgleda ovako:¹⁷

1. Pozitivne kursne razlike po osnovu upisanog neuplaćenog kapitala,
2. Pozitivna emisiona premija po osnovu prodaje akcija iznad nominalne vrijednosti,

¹⁶ U Evropskoj uniji MSFI i MRS se ne primjenjuju, osim MRS 39 – Finansijski instrumenti: priznavanje i odmjeravanje koje primjenjuju preduzeća čije se hartije od vrijednosti kotiraju na finansijskoj berzi.

¹⁷ Prof. dr Jovan Rodić, *Teškoće primene Međunarodnih računovodstvenih standarda i Međunarodnih standarda finansijskog izvještavanja*, Financing 1/11 str. 8

3. Pozitivna emisiona premija po osnovu otkupa i poništenja sopstvenih akcija i udjela ispod knjigovodstvene vrijednosti,
4. Pozitivne kursne razlike na učešću u kapitalu preduzeća u inostranstvu,
5. Pozitivne kursne razlike ostvarene od jedinica u inostranstvu,
6. Revalorizaciona rezerva prenesena na neraspoređeni dobitak po osnovu otuđenih ili amortizovanih sredstava,
7. Povećanje neraspoređenog dobitka po osnovu smanjenja poreza na dobitak.

I PRIHOD OSTVAREN U OKVIRU KAPITALA (1 DO 7)

8. Negativne kursne razlike po osnovu upisanog neplaćenog kapitala,
9. Negativna emisiona premija po osnovu otkupa i poništenja sopstvenih akcija i udjela iznad knjigovodstvene vrijednosti,
10. Negativne kursne razlike na učešće u kapitalu preduzeća u inostranstvu,
11. Negativne kursne razlike ostvarene od jedinica u inostranstvu,
12. Smanjenje neraspoređenog dobitka po osnovu povećanja poreza na dobitak.

II RASHODI OSTVARENI U OKVIRU KAPITALA (8 DO 12)

DOBITAK U OKVIRU KAPITALA (I – II), I > II

GUBITAK U OKVIRU KAPITALA (II – I), II > I

Ukupan rezultat je:

1. Neto dobitak u bilansu uspeha
2. Dobitak u kapitalu

I Ukupno (1 + 2)

3. Gubitak u bilansu uspeha
4. Gubitak u kapitalu

II Ukupno (3 + 4)

UKUPAN DOBITAK (I – II), I > II

UKUPAN GUBITAK (II – I), II > I

Budući da je dobitak/gubitak u okviru kapitala već u kapitalu, u kapital se prenosi samo neto dobitak/gubitak iz bilansa uspeha.

1.2.4. Porez na dobit pravnih lica u zemljama OECD-a i Evropske unije

Posmatrajući poreske sisteme zemalja članica Evropske unije s početka 90-ih godina prošlog vijeka, primijećene su očite razlike među njima, koje su se ogledale u različitim poreskim oblicima, poreskim stopama i poreskim osnovicama. Decembra 1997. ministri zemalja članica Evropske unije usvojili su paket mjera o reformi poreske politike. Ideja vodilja ovih i budućih promjena je fokus na *poresku koordinaciju*, a ne na *harmonizaciju poreza*, što je u skladu s različitim elementima ovog poreskog paketa.

Pored usaglašavanja poreske politike, usaglašavala su se i ostala zakonska rješenja. Jedan od zakona koji je neposredno vezan za

porez na dobit je i Zakon o kompanijama. Poslije više od trideset godina bezuspješnog pregovaranja, 8.10.2001. zemlje članice Evropske unije usaglasile su svoje stavove i usvojile Zakon o kompanijama u Evropskoj uniji. Ovaj zakon omogućio je kompanijama da nesmetano posluju u dvije ili više zemalja članica Evropske unije kao jedan entitet, što je dovelo do pojednostavljenja organizacione strukture evropskih multinacionalnih kompanija, a time i do značajnih ušteda u troškovima i povećanja efikasnosti.

Nakon što je donesen Zakon o kompanijama, počelo se sa usaglašavanjima poreza na dobit među zemljama članicama. Jedinstvenom tržištu je neophodna zajednička, tj. opšta poreska osnovica (common corporate tax base) i jedinstveni standardi za izračunavanje oporezivog profita. Primjena ovog prijedloga rezultiraće u eliminaciji konkurencije između zemalja članica u vezi s poreskom osnovicom. Međutim, zemlje članice još uvijek će moći da se nadmeću u odnosu različitih poreskih stopa.

Usaglašavanje poreske osnovice ima i pozitivne i negativne efekte na poresko opterećenje. Najznačajniji su:

- *Ekonomska efikasnost.* Jedinstvena poreska osnovica eliminiše razlike u tretmanu oporezivog profita među zemljama članicama. To će rezultirati u pravičnom i jedinstvenom tretmanu preduzeća u Evropskoj uniji;
- *Pojednostavljenje administracije i transparentnost;*
- *Efektivnost i ekonomsko blagostanje.*

Potencijalni nedostaci. Doći će do smanjenja potrebe za poreskim planiranjem, što može preduzećima stvoriti problem minimiziranja poreza koji plaćaju. Takođe je nejasno kako će jedinstvena poreska osnovica uticati na visinu poreskih prihoda u budžetu.

S obzirom na ekonomski i politički federalizam na području Evropske unije, jasno je da o jedinstvenoj stopi poreza na dobit ne može da se govori. Prema podacima Eurostata, poreska stopa u 2001. godini varirala je u prosjeku od 25% do 35%, sa izuzetkom Irske, gdje je zabilježena stopa poreza na dobit preduzeća od 12,5%, i Belgije, gdje se bilježi ekstremno stanje, tj. poreska stopa za tu godinu bila je 39%.

Kao rezultat reformi poreza na dobit preduzeća u Evropskoj uniji prosječna poreska stopa je smanjena sa 32,42% u 1999. na 29,32% u 2002. godini, s tim da se tendencija smanjenja stope poreza na dobit u većini zemalja Evropske unije nastavlja i u narednim godinama.

Što se tiče stope poreza na dobit, slična situacija je i u zemljama članicama OECD-a,¹⁸ pogotovo ako se u obzir uzme da su članice Evropske unije istovremeno i članice organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj, a pored njih tu su i druge, poput: Sjedinjenih Država, Koreje, Meksika i Japana.

Talas smanjenja stopa poreza na dobit zahvatio je veći broj zemalja članica OECD-a, ali ne i Sjedinjene Države. Posljednje su svoje poreske stope smanjile Australija, Njemačka, Novi Zeland i Španija. Druge, kao što je Kanada, nastavljaju sa faznim smanjivanjem ovih stopa tokom 2006. godine i kasnije. Pošto zemlje OECD-a nastavljaju sa obaranjem svojih poreskih stopa, studije pokazuju da mogu očekivati više stranih direktnih investicija iz Sjedinjenih Država. Dok strane vlade privlače investitore iz Sjedinjenih Država obaranjem svojih stopa poreza na dobit, federalna američka vlada

¹⁸ Vidjeti dokumente o direktnim porezima na dobit korporacija na stranici: http://www.oecd.org/document/60/0,3746,en_2649_34533_1942460_1_1_1_1,00.html#A_RevenueStatistics

slijedi put sa istim sistemom poreskih stopa još od 1994. godine. Da ironija bude veća, tokom Bušovog mandata petogodišnja politika smanjenja poreza ostavila je nepromijenjenu stopu poreza na dobit.

Prema podacima OECD za 2010. godinu Sjedinjene Države imaju drugu po visini stopu poreza na dobit (39,21% na federalnom nivou), odmah poslije Japana gdje je stopa poreza na dobit 39,54%, dok je na trećem mjestu Francuska sa 34,43%, a slijede Belgija (33,99%) i Njemačka (30,18%). Zemlja sa najnižom poreskom stopom je Irska (12,5%).

U cilju povećanja konkurentne sposobnosti svojih privreda, svaka zemlja članica OECD-a pronalazi način da umani stopu poreza na dobit u mjeri u kojoj to dozvoljavaju fiskalna i budžetska politika. To potvrđuje i činjenica da nijedna zemlja nije povećala svoju poresku stopu tokom prethodnje dekade (2001–2010).

Posmatrane zajedno, OECD zemlje su u prosjeku smanjile svoje poreske stope za 14,9% od 2000. do 2006. godine. Njemačka se pomjerila sa treće na petu poziciju obaranjem svoje zbirne stope za 25,2% tokom šest godina. Ostali lideri su: Irska (smanjenje 47,9%) i Island (40%). Procječna stopa poreza na dobit¹⁹ u 1981. godini bila je 44,90%, 1991. godine smanjena je za 6,4 postotna poena (na 38,36%), a za 2001. godinu prosjek je bio 35,32%. Prema najnovijim podacima koji se odnose na 2010. godinu, smanjenjem stope za novih 9,12 postotnih poena u odnosu na 2001. godinu, prosječna stopa poreza na dobit korporacija je iznosila 26,2%.

Mnogi misle da se korišćenjem visokih poreskih stopa ostvaruju veći poreski prihodi, ali to uglavnom nije slučaj. Podaci iz 2002. godine pokazuju da većina zemalja sa visokim stopama poreza na dobit (Sjedinjene Države, Njemačka i Francuska) imaju niži prosječni udio prihoda po osnovu ovog poreza u ukupnim poreskim prihodima od zemalja gdje su stope poreza na dobit znatno niže.

Tabela 7: Prikaz poreza na dobit zemalja OECD-a u 2010. godini²⁰

Zemlja	Stopa poreza na dobit na centralnom nivou	Stopa poreza na dobit na subcentralnom nivou	Stopa poreza na dobit na federalnom nivou
Australija	30,0		30,00
Austrija	25,0		25,00
Belgija	33.99 (33.0)		33,99
Kanada	18,0	11,5	29,52
Češka	19,0		19,00
Danska	25,0		25,00
Finska	26,0		26,00
Francuska	34,43		34,43
Njemačka	15,825 (15,0)	14,35	30,18
Grčka	24,0		24,00
Mađarska	19,0		19,00
Island	15,0		15,00
Irska	12,5		12,50
Italija	27,5		27,50
Japan	30,0	11,55	39,54
Koreja	22,0	2,2	24,20
Luksemburg	21.84 (21.0)	6,75	28,59
Meksiko	30,0		30,00
Holandija	25,5		25,50
Novi Zeland	30,0		30,00
Norveška	28,0		28,00
Poljska	19,0		19,00
Portugalija	25,0	1,5	26,50
Slovačka	19,0		19,00
Španija	30,0		30,00
Švedska	26,3		26,30
Švajcarska	8,5	14,47	21,17
Turska	20,0		20,00
Velika Britanija	28,0		28,00
Sjedinjene Države	35,0	6,47	39,21

¹⁹ Aritmetička sredina stopa svih članica OECD-a.

²⁰ Izvor podataka u tabeli: <http://www.oecd.org/dataoecd/26/56/33717459.xls>

Taxation trends in the European Union

http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2010/2010_full_text_en.pdf

Sumarno gledano, dok su nominalne poreske stope padale, vlada Evropske unije je proširivala poresku osnovicu. Drugim riječima, diskrepancija između oporezive dobiti i stvarnog ekonomskog profita se smanjila. Njemačka je eklatantan primjer ovog uopštenog kretanja, jer je 2000. godine odlučila da iz korijena promijeni svoj poreski sistem koji se odnosi na pravna lica. Naime, njemačka višestruka poreska stopa se smanjila sa više od 40% na jedinstvenu od 25% a nakon reforme na 15%. Međutim, na ovu stopu treba da se doda 5,5% poreza na solidarnost i 14% lokalnog (subregionalnog) poreza na transakcije, pa ukupna stopa od 1.1.2008. godine iznosi oko 30%. Tako, recimo, u Njemačkoj prihodi od poreza na dobit u ukupnim poreskim prihodima imaju tendenciju pada učešća, i to od 7,82% (1965), 6,12% (1985), 4,94% (2005), 5,90% (2006). Prethodni podaci ukazuju na činjenicu da prihodi po ovom poreskom obliku nisu izdašni. U toj zemlji postoje i četiri vrste doprinosa za socijalno i zdravstveno osiguranje, za njegu, penzijsko osiguranje i za nezaposlene. Za njemačke prilike je specifično da postoje ograničenja iznosa za plaćanje doprinosa i ako bruto zarada nadmašuje ove iznose, doprinosi se obračunavaju samo do ovih limita. Pri tome je poslodavac obavezan da obračunava i plaća doprinose nadležnim institucijama, iako 50% ide na teret zaposlenog a drugih 50% na teret poslodavca. S tim u vezi, značajno je da zaposleni koji u posljednje tri godine imaju primanja veća od 49.950 € na godišnjem nivou mogu svoje osiguranje da uplaćuju kod privatnih osiguravajućih kompanija ili kombinovano.

U periodu od 1982. do 2004. godine pad propisanih stopa poreza na dobit korporacija u većini zemalja OECD-a nije doprinio smanjenju odnosa poreskih prihoda koji se ubiraju na ovaj način i GDP-a. Sličan trend može se primijetiti i u Evropskoj uniji, pa prema podacima evropske komisije za period 1995–2005, pad poreskih stopa nije bio praćen promjenama poreskih prihoda od poreza na dobit. Primijećeno je da je prosječna poreska stopa poreza na dobit u Evropskoj uniji – 25 pala sa 35,3% u 1995. na 25,3% u 2005. godini. Istovremeno, uloga ovih poreskih prihoda porasla je značajno, a udio ovih prihoda u GDP-u povećao se sa 2,7% u 1995. na 3,3% u 2006. godini.

U Evropskoj uniji prihodi od poreza na dobit ostali su stabilni na nivou 3% GDP-a tokom perioda 1995–2004. U prosjeku, efektivno poresko opterećenje na dobit korporacija u Evropskoj uniji se postepeno smanjivalo sa 32% u 1998. na 26% u 2004. godini i razlike u opterećenju kompanija porezom na dobit u zemljama članicama Unije u posljednjoj dekadi sve se više smanjuju.

2. DIZAJNIRANJE PORESKE POLITIKE U USLOVIMA KRIZE

Poreska politika treba da se posmatra kao dio fiskalne politike zajedno s carinskom politikom, zatim politikom akciza, doprinosa i

politikom ostalih davanja. S tim u vezi praktično može da se mijenja, recimo, poreska politika države, a da se ne forsiraju ostale politike što je s praktičnog aspekta vođenja fiskalne politike veoma značajno.

Pri dizajniranju poreske politike od bilo koga i bilo kada treba imati u vidu da porezi mogu znatno uticati ne samo na bogatstvo (vrijednosti) koje građani kumuliraju već i na vrste aktive (imovine) u kojima je to bogatstvo pohranjeno. Naime, osnovano je utvrditi zašto bi neko preuzimao rizike u biznisu u uslovima visokih poreskih stopa. S tim u vezi treba i da se tumači nastojanje mnogih zemalja u svijetu, posebno zemalja OECD-a i Evropske unije, da u posljednje vrijeme znatno smanjuju poreska opterećenja, a naročito tokom i nakon globalne finansijske i ekonomske krize. Logika je jednostavna: investitoru treba stvoriti uslove da postigne što veći prinos na investiciju jer će tada i država moći učestvovati u ostvarenoj dobiti. U suprotnom ne gubi samo investitor – gubi i država, koja u tom slučaju nema mogućnosti da uredno finansira javne potrebe. Uprkos brojnim istraživanjima efekat oporezivanja dohotka na neke bitne vidove ponašanja nije u potpunosti poznat. S tim u vezi gotovo je nevjerovatno da kreatori poreske politike prilikom donošenja svojih odluka nerijetko usvoje pretpostavke o ponašanju koje najviše odgovaraju njihovim ciljevima. Iako je svako uopštavanje rizično, ipak su jedni teoretičari i praktičari skloniji vjerovanju da poreska politika i poreski sistem ne utiču mnogo na ponašanje interesnih grupa, pa i investitora, dok drugi misle sasvim suprotno. Naime, ovi prvi u bilo kojoj situaciji, pa i u uslovima globalne finansijske i ekonomske krize, nastoje da prikupe dovoljno javnih prihoda i zadovolje interese i potrebe javnog sektora, dok bi ovi drugi taj čin nazvali "ubijanje guske koja nosi zlatna jaja", podrazumijevajući, naravno, pod tim realni sektor koji stvara novostvorenu vrijednost. Ove suprotnosti stavova i ponašanja najbolje se mogu sagledati u okviru dizajniranja poreske politike pojedinih zemalja u uslovima globalne finansijske i ekonomske krize. Najveći broj zemalja opredijelio se da sačuva "gusku koja daje zlatna jaja" i u takvim otežanim uslovima smanji poresko opterećenje privredi. Na taj način nastojali su uticati na održivost njene konkurentnosti u uslovima sve oštrije borbe na tržištu i rastu protekcionističkih mjera većine zemalja u toku i nakon globalne finansijske i ekonomske krize. Naime, Njemačka je još 2003. godine otpočela sa sveobuhvatnom reformom poreskog sistema s ciljem pojednostavljenja poreskog zakonodavstva i broja poreza, uz smanjenje opšteg nivoa poreskog opterećenja. U periodu od 2000. do 2008. godine najznačajniji efekti su postignuti pri smanjenju poreskih obaveza po osnovu poreza na dobit (kapital) i djelimično dohotka, dok je opterećenje po osnovu (poreza na potrošnju) PDV-a uvećano. Povećanje stope PDV-a je iznuđeno prije svega finansijskom krizom i potrebom da država svojim sredstvima interveniše u finansijskom sektoru. U narednoj tabeli može se sagledati kretanje efektivnih poreskih stopa za osnovne oblike poreza (poreza na potrošnju, dohodak i dobit) kao i promjene u posmatranom periodu.²¹

Tabela 8

Godina	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2000/ 2008.
Efektivna stopa poreza na potrošnju (%)	18,90	18,50	18,50	18,60	18,20	18,10	18,30	19,80	19,80	0,90
Efektivna poreska stopa na dohodak (rad) (%)	40,70	40,50	40,40	40,40	39,20	38,80	38,90	38,60	39,20	-1,60
Efektivna poreska stopa na dobit (kapital) (%)	28,40	21,90	20,30	20,30	20,50	51,50	23,40	24,50	23,10	-5,30

²¹ Izvor: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tak_structures/2010/2010_full_text_en.pdf.

Dakle, za vrijeme globalne finansijske krize (2008) Njemačka je smanjila efektivnu poresku stopu poreza na dobit za 5,30%, na dohodak 1,60%, dok je povećala porez na potrošnju odnosno PDV za 0,90%. Međutim, ne treba da se izgube iz vida ni zemlje koje najviše oporezuju najbogatije slojeve stanovništva prema najnovijoj analizi "KPMG Businessinsider" za 2010. godinu iz čega bi i mi trebalo da izvučemo neke pouke. Na vrhu te liste je Danska gdje se godišnji prihod veći od 300.000 dolara oporezuje sa 51,30%; slijedi Švedska sa 49,30%, Holandija sa 44,20%, Gvineja sa 41,0%, Belgija sa 40,7%, Finska 40,6%, Hrvatska 40,2%, Kanada 40,1%. S obzirom na kolebljivost ekonomskih aktivnosti u zoni evra povećavaju se i sumnje u veći rast bruto domaćeg proizvoda koji je u prvom kvartalu ove godine ostvaren od 0,8% (Njemačka 1,5% u periodu januar–mart 2011), i to u uslovima kada Evropska centralna banka još uvijek drži, vjerovatno do jula ove godine, orijentacionu kamatnu stopu od 1,25%. Ovaj rast je u velikoj mjeri skoncentrisan na vodeće ekonomije evrozone: Njemačku, Francusku, Holandiju i Austriju, dok je, pored Grčke, razočaravajuće stanje u Španiji, Italiji i Irskoj. Pri tome se čini, bar na osnovu zvaničnih podataka, da je Njemačka izašla iz krize i vratila se na pređašnji nivo, što će se, naravno, pozitivno odraziti na oporavak cijele Evropske unije. Pored toga što je **motor oporavka**, ona kao najbogatija članica izdvaja najviše novca za zajedničke poduhvate u Evropskoj uniji.

Specifično za Republiku Srpsku je da su trenutni nagomilani problemi isplivali na površinu u uslovima kada je povoljno prodat jedan od najvrednijih resursa – Telekom Republike Srpske, a uz to se naša republika sve više zadužuje. Ovdje treba naglasiti da nivo spoljnog duga od oko dvije milijarde KM još nije zabrinjavajući u odnosu na bruto domaći proizvod, međutim, zabrinjavajući je tempo zaduživanja i što posljednja zaduženja Republike Srpske idu uglavnom u potrošnju, jer sve više učestvuje u ukupnim prihodima budžeta. Emisija trezorskih zapisa i nerijetko povlačenje i još uvijek nevratanje sredstava na escrow račun govori da se sve teže podnosi teret javne potrošnje, a sve to traži duboke rezove i nepopularne reforme.

Vraćajući se stavovima pojedinih teoretičara i praktičara nažalost, Republika Srpska se opredijelila za prvu opciju jer je prvo krajem 2008.²² povećala opterećenja privrede, drugi put polovinom 2010.²³ i najzad treći put²⁴ s važnošću od 1.2.2011. godine. Ovakva praksa ne nudi optimizam u pogledu skorijeg povećanja zarada zaposlenih, bolje reći povećanja njihove kupovne moći, jer je učešće prosječne plate u potrošačkoj korpi sve manje i već duže vrijeme iznosi ispod 50 procenata. Rast plata se eventualno i dalje može očekivati u državnoj administraciji i javnom sektoru, naravno bez realnog pokrića, ali će efekti kao i do sada biti kratkoročni i s velikom izvjesnošću da se opet spuste na niži ekonomski i realni nivo. Naime, povećanja plata realno nema bez rasta produktivnosti rada i rasta bruto domaćeg proizvoda. Bez stvaranja nove vrijednosti sve se svodi na preraspodjelu. Na taj način ili će privreda uzeti više sebi ili će država zgrabiti više od privrede, što konstantno i čini od 2008. godine. Takva politika predstavlja prepreku novim investicijama, koja je i postojeće investitore ozbiljno zabrinula.

Međutim, ne samo Republika Srpska već i njena privreda gomila dugove (11,5 milijardi KM sa 31.12.2010), ali i građani, koji su po zaposlenom već sa dugovanjima oko 11.000 KM (Srbija oko 4.000

KM, Hrvatska oko 20.000 KM, Crna Gora oko 11.000 KM). Ovdje je važno naglasiti da je rast zaduženosti gotovo svih segmenata društva u zaista nepovoljnom periodu kada je privreda u kriznom stanju. Takvo stanje će neminovno prouzrokovati probleme u finansijskom sektoru (bankama) jer je sve više zahtjeva za prolongiranjem otplate kredita. To može ugroziti stabilnost bankarskog sektora u Republici Srpskoj, ali i drugih kreditora (lizing organizacija, štedno-kreditnih, mikokreditnih i drugih organizacija).

Mnogi faktori ukazuju na to da je stanje u javnom sektoru još dramatičnije.

Održanje penzijskog sistema već godinama se ne može obezbijediti prihodima od doprinosa za penzijsko-invalidsko osiguranje, te se sve više, radi njegovog održanja, ulazi u budžet Republike Srpske. S obzirom na ograničenost fiskalnog kapaciteta zemlje, takva praksa, koja je u ovom vremenu vjerovatno nužna, dovodi do sve većeg fiskalnog deficita, a time i do smanjenja konkurentne sposobnosti zemlje, jer sve se više uzima od privrede i zaposlenog radnoaktivnog stanovništva. U takvim uslovima investicije se pomjeraju u drugi plan i zapravo se traže rješenja samo kako iz mjeseca u mjesec preživjeti. Za sve to se plaća visoka cijena putem, kako smo prethodno konstatovali, zaduživanja zemlje, a i Fonda, što negativno djeluje na našu privredu koja postaje još nekurentnija zbog rasta poreskog opterećenja. Takvom fiskalnom politikom perspektivno se smanjuje fiskalni kapacitet i dovodi se ozbiljno u pitanje mogućnost održivosti takvog sistema na dugi rok. Podatak da imamo nešto više od 228.000 penzionera i 245.000 zaposlenih (podatak iz septembra 2010) već je alarmantan i upućuje na to da ovdje nešto ne štima i da neke od politika treba da se mijenja.

Zdravstveni sistem je takođe u sličnoj situaciji, a karakteriše ga neracionalna mreža zdravstvenih ustanova, a investicije i novi stokovi opreme i novih građevina povećanjem troškova amortizacije samo će još više usložiti probleme u ovom sektoru. Čini se da je u ovom sektoru, kao i u nekim drugim gdje se planiraju novi aerodromi i sl., izgubljena mjera realnosti kad je riječ o našim mogućnostima s obzirom na kadrovske resurse i veoma ograničenu kapacitiranost u tom pogledu. Riječju, velika ulaganja u ovaj sektor, bez obzira na uvjeravanja, nisu potkrijepljena objektivnom cost-benefit analizom. To ubjeđenje proističe iz nevjerojatne tvrdnje neke od "renomiranih kuća" da je gradnja aerodroma u Trebinju ekonomski opravdana. Smatramo da je u zdravstvenom sistemu zanemareno tekuće poslovanje jer korisnici zdravstvenih usluga ni izbliza ne mogu dobiti ono što bi u ovom vremenu izrazitog siromaštva objektivno trebalo da se obezbijedi osiguranim licima. Privreda je ovdje opet zakinuta jer joj se duguje po osnovu refundacije za bolovanje njihovih radnika koji idu na teret Fonda zdravstvenog osiguranja.

Armija nezaposlenih (159.911 u aprilu 2011) tražiče u budućnosti sasvim sigurno viši nivo socijalne sigurnosti. Ovaj problem je nakon krize zaoštren i u samoj Evropskoj uniji, gdje je prema podacima Eurostata broj nezaposlenih dostigao cifru od oko 23 miliona, a u evrozoni je od toga preko 15,5 miliona, gdje je Španija rekorder sa stopom od 20,7%, zatim Irska 14,7%, Grčka 14,1%, Portugalija 11,1% itd., te Velika Britanija koja ima najnižu stopu od 7,7%. Kod nas je situacija još teža, jer kad bismo podigli kvalitet korporativnog

²² "Službeni glasnik Republike Srpske" 120/08.

²³ "Službeni glasnik Republike Srpske" 71/10.

²⁴ "Službeni glasnik Republike Srpske" 1/11.

upravljanja, recimo, samo u našim javnim preduzećima (željeznica, elektroprivredi, pošti, šumama, komunalnim preduzećima i slično), mogli bismo naći još nekoliko hiljada prekomjerno zaposlenih za koje menadžment ne bi mogao naći opravdanje. Takvo stanje samo ukazuje na nedovoljnu korporativnu i svaku drugu društvenu odgovornost koja je kod nas prisutna već niz godina, bez obzira na to što je korporatizacija tih preduzeća izvršena. Međutim, čini se da je ona samo formalno provedena, a i dalje je prisutna svijest iz najboljih dana društvenog samoupravljanja.

Demografska slika Republike Srpske je dramatična gdje su gotovo svi agregatni i strukturni dijelovi nepovoljni. Posljednjih godina imamo depopulaciju, tj. smanjenje broja stanovnika, bar na bazi evidencije sveštenika u eparhijama i hodža u islamskim sredinama, što je slučaj i u Njemačkoj, i tu smo gotovo isti. Prema ovome se ni naši susjedi u tom pogledu ne mogu pohvaliti jer su i oni u sličnoj situaciji. Pored ove prirodne depopulacije kao dugoročni proces je prisutno i starenje stanovništva, a to zahtijeva bogatije socijalne fondove. Porodica kao osnovna ćelija društva napadnuta je sa nekoliko strana:

- niskim ili neznatnim dohotkom (iako radi 247.388 stanovnika prema podacima zavoda za zapošljavanje iz septembra 2010);
- nezaposlenošću koja je već godinama zabrinjavajuća, gdje je administrativna stopa nezaposlenosti na nivou od 40% i anketne nezaposlenosti od oko 23,6% (broj nezaposlenih/broj nezaposlenih plus broj zaposlenih);
- nedovoljnom brigom o djeci i položajem žena u društvu, nepoštovanjem ugovora o radu od poslodavaca, nedostatkom pravne zaštite i predvidljivošću sudskih presuda.

Dječija zaštita, bolje reći njihov fond, takođe je u problemima plaćene nesposobnosti jer se privredi duguje po osnovu refundacije plata za vrijeme trudničkog bolovanja, što je dodatno opterećenje privrede, a uz sve to naknade za rođeno dijete (dječiji dodatak) su na veoma niskom nivou. To za posljedicu ima loše pokazatelje prirodnog priraštaja, što se pokazuje i na smanjenju broja upisanih prvacića u osnovne škole gdje se iz godine u godinu taj broj smanjuje, tako da se ove godine sveo na 10.350, a prethodne je bilo 10.650 đaka prvaka.

Na osnovu ovako vođene poreske, pa i ukupne fiskalne politike u Republici Srpskoj, ovdje se čini osnovanim ukazati na razlike kratkoročnih i dugoročnih efekata vođenja poreske politike. Važnost blagovremene spoznaje razlike između kratkoročnih i dugoročnih efekata je, kako kaže J. E. Stiglic, "zbog kratkovidnosti koju država i političari često ispoljavaju".²⁵ Jer, recimo, šta ako zemlja u tranziciji kojoj nedostaju investicije uvede porez na dividendu, kao što je to učinila Republika Srpska, ili pak porez na štednju. To će, prema našem mišljenju, dati eventualno kratkoročni efekat – povećanje javnih prihoda, ali na dugi rok uvedeni porez može, a najčešće se i dešava, da obeshrabri investitore da ulažu svoj kapital u ta područja. Takva situacija će prouzrokovati smanjenje tražnje za radnom snagom što će smanjiti fond plata, a sve to će se dalje negativno reprodukovati na punjenje fonda penzijsko-invalidskog i zdravstvenog osiguranja, te osiguranja od nezaposlenosti i dječije zaštite. Ako se tome doda preglomazni birokratski državni aparat (zajedno sa lokalnim zajednicama) i još prisutan visok procenat

stvaranja bruto domaćeg proizvoda u sivoj ekonomiji, onda je malo vjerovatno da ovako slabašna i nekurentna privreda sve to može izdržati. Budući da već duže vrijeme više trošimo nego što zarađujemo, neminovno ukazuje da rješenja treba da se traže na drugoj strani – u smanjenju javne potrošnje. Međutim, očigledno Republika Srpska u ovom trenutku nema mogućnosti za to smanjenje. To pogotovu što su mnogi od tih fondova u gubitku i platežnoj nesposobnosti, a ni radno zakonodavstvo ne ide im na ruku povlačenjem rezova u državnoj administraciji i javnim preduzećima, što nas sve vuče u lavirint beznađa. Međutim, bilo kako bilo, sad ili kasnije kada će se stanje i odnosi u privredi i društvu još usložiti, shvatićemo da država nije bankomat iz koga se mogu crpiti resursi kako se kome prohtije. Blagovremeno shvatanje ove poruke možda bi moglo biti podsticaj za preorijentaciju poreske politike ka dugoročnim interesima Republike Srpske.

ZAKLJUČAK

Poresko okruženje i poreska politika moraju biti primjereni stanju u realnom (privrednom) sektoru. Usporedna analiza s potezima koji su činjeni u vrijeme globalne finansijske i ekonomske krize u Njemačkoj, lideru u Evropskoj uniji, koja se već vratila na pređašnje stanje upućuje na potrebu redizajniranja poreske i ukupne fiskalne i ekonomske politike Republike Srpske. I ovaj letimičan pregled upućuje na potrebu da se promjenama bar ublaži postojeće stanje. Dakle:

- siromašni da ne sufinansiraju bogate, i razmotriti mogućnost da se uz relaksiranje i smanjenje direktnih poreza i doprinosa uz osmišljavanje oporezivanja najbogatijih povećaju porezi na potrošnju (PDV) uz uvođenje diferencirane stope PDV;
- između realnog i finansijskog sektora treba da zavladaju tržišni, a ne paternalistički odnosi kako ceh ne bi platio neko drugi, a ne banke koje zbog problematičnih plasmana sve više kontaminiraju svoju aktivu;
- supervizija banaka da bude u funkciji štediša i zaštite njihovih depozita i interesa, a ne samo banaka i njihovih vlasnika. Pri tome naročitu pažnju treba usmjeriti u monitoring eventualnih namjernih loših plasmana, što bi trebalo signalizirati odgovarajućim instrumentima kako se ne bismo našli u neobranom grožđu;
- treba napustiti strategiju banaka prema klijentima po tzv. *pretpostavljenom "prevari"*. Napuštajući takav pristup klijentima banke bi trebalo da prilagode cijenu novca i kapitala odnosu ponude i tražnje na tržištu. Tako bi kamatne stope koje se fakturišu našoj privredi bile u većoj korelaciji s odlukama o kamatnim stopama njihovih matičnih banaka u Milanu, Beču, Klagenfurtu i drugim mjestima. Dok je u svim tim zemljama gdje su centrale naših banaka kamatne stope u doba krize padale, kod nas su one i dalje rasle, odnosno u boljem slučaju ostajale na dostignutom nivou;
- ostvareni veći javni prihodi ne mogu i ne bi trebalo da budu razlog rebalansa budžeta. Prije bi trebalo ozbiljno razmisliti o smanjenju stopa poreza i doprinosa koje su početkom godine povećane. Na taj način demonstrirala bi se potpuno drugačija

²⁵ Joseph E. Stiglic: *Ekonomija javnog sektora*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2004, str. 516.

politika, tj. preferiranje dugoročnih interesa u odnosu na kratkoročne efekte. U novonastalim situacijama stvorili bi se uslovi za rast investicija u privredi što je interes svih: mladih koji su bez posla, ali i starih kojima bi se povećala sigurnost isplate njihovih penzija, a to je tačka na kojoj bi se mogao graditi novi međugeneracijski sporazum;

- neophodno je mijenjati matricu vrijednosti i jačati vlastitu inicijativu u društvu a i u privredi. Treba što ranije napustiti politiku: *da i nije potrebno biti sposoban, već u određenom trenutku biti na pravome mjestu*. Tamo gdje se stvara nova vrijednost potrebni su zaista kompetentni menadžeri, a ne politički podobni. Samo na taj način se ekonomski problemi neće pretvoriti u političke, pa ljudske i najzad u bezbjednosne, jer to bi, ubijedeći smo, u ovom turbulentnom vremenu dovelo do i te kako neželjenih posljedica.

LITERATURA

1. Brümmerhoff, D: *Javne financije*, Mate, Zagreb, 2000.
2. Dragan Roller: *Fiskalni sustavi i oporezivanje poduzeća*, RRIF, Zagreb 2009.
3. Harvey S. Rosen, Ted Gayer: *Javne finansije*, Ekonomski fakultet Beograd, 2009.
4. Joseph E. Stiglitz: *Ekonomija javnog sektora*, Ekonomski fakultet Beograd, 2004.
5. Prof. dr Božidar Raičević: *Javne finansije*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2005.
6. Prof. dr Dragan Mikerević: *Finansijski menadžment*, Ekonomski fakultet i Finrar, Banja Luka, 2011.
7. Prof. dr Jovan Rodić, *Teškoće primjene Međunarodnih računovodstvenih standarda i Međunarodnih standarda finansijskog izveštavanja*, Financing 1/11

Summary

In order for companies to survive on the market, and then grow and develop, one of the most important determinants is the business environment. An important component of business environment is a tax environment. Trying to highlight the importance of tax environment, this paper states the most important types of taxes (income tax, profit tax and VAT), but more detailed discussion is focused on the philosophy of direct taxes.

At the same time efforts were made to use comparative analysis of the situation and movement of tax rate in Republic of Srpska and highly developed countries (European Union and within it especially Germany) in order to reach conclusion whether the tax policy in Republic of Srpska has converged to the tax policy of the European Union and especially Germany as its leader before the global economic crisis, during and after the crisis.

Key words: Tax policy, fiscal policy, income tax, profit tax, tax rate, tax base, tax incentives, nominal and effective tax rate.